

Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz, Tomasz Nowakiewicz

Czaszkowo

Niezwykłe miejsce kultowe na Mazurach

Extraordinary sacrificial site in Masuria

Badania wykopaliskowe w Czaszkowie (gmina Piecki, powiat mrągowski, województwo warmińsko-mazurskie) prowadzone są od 2010 r. przez zespół badaczy z IAE PAN oraz IA UW, kierowany przez Aleksandrę Rzeszotarską-Nowakiewicz i Tomasza Nowakiewicza, z udziałem studentów i poszukiwaczy. Jego sukces nie byłby możliwy bez wsparcia władz gminy Piecki i miasta Mrągowo.

Pierwsza, trudna do zweryfikowania, informacja o znalezisku pochodzi z lat osiemdziesiątych XX w. Ważnym wydarzeniem było przekazanie w 2009 r. do mrągowskiego oddziału Muzeum Warmii i Mazur kilku znalezisk: dwóch fragmentów unikatowych ozdób i czterech grotów włóczni. We wrześniu 2010 r. podjęto weryfikacyjne badania archeologiczne. Ich efekty potwierdziły słuszność łączenia tego stanowiska z informacjami o dawniejszych odkryciach oraz wskazały na potencjalnie dużą wartość poznawczą znalezisk. Dlatego podjęto zakrojone na szerszą skalę badania w kolejnych sezonach, podczas kampanii wykopaliskowych w latach 2011 i 2012.

Zestawienie wyników badań z danymi topograficznymi pokazuje, że obszar, na którym skoncentrowane były dotychczas realizowane prace, znajduje się w granicach dawnej zatoki jeziora Nidajno, przez które przepływa rzeka Dajna. Ta płytką część akwenu została trwale osuszona, a koryto Dajny zmeliorowane i przekształcone w prosty kanał. Wszechstronna analiza danych nie pozostawiła wątpliwości, że współczesne łąki w przeszłości znajdowały się pod wodami jeziora. Ujawniono unikatowy charakter stanowiska, a także określono jego znaczenie. Można stwierdzić, że rozpoznawany rejon, znajdujący się na terytorium ludów bałtyjskich, pełnił w okresie wpływów rzymskich i wędrówek ludów rolę miejsca kultowego o ponadregionalnym zasięgu. Dowodem odprawianych tu rytuałów jest bardzo liczna seria przedmiotów, niewątpliwie w sposób zamierzony umieszczanych w wodach dawnego jeziora Nidajno.

Odkryte zabytki to prawie bez wyjątku militaria i części pasa. Liczne występowanie żelaznych, najczęściej skorodowanych fragmentów grotów włóczni, noży i mieczy to jedna z charakterystycznych cech stanowiska w Czaszkowie. Wyjątkowym znaleziskiem są fragmenty prawdopodobnie rzymskiej kolczugi oraz paciора mieczowego. Inną cechą szczególną jest seria niezwykle cennych importów. Wśród nich wyróżniają się dwa elementy paradnego „złotego miecza”, czyli złote okucia miecza i pochwy z ornamentami zoomorficznymi i roślinnym z wizerunkami lwów, ptaków i delfinów. Zaskakującym odkryciem jest srebrna pozłacana figurka sępa zatknięta na żelaznej tulei, używana zapewne jako element znaku bojowego lub rodowego. Oczy ptaka mają źrenice wykonane z miedzi, otoczone tęczówkami wykonanymi w technice *niello*. Zarejestrowano też serię okazałych elementów pasa wojownika lub uprzęży końskiej, w postaci srebrnych pozłacanych aplikacji i przywieszki, zdobionych także

poprzednia strona / previous page:

Duże srebrne, złocone i zdobione niello okucie z wizerunkami pięciu mitycznych zwierząt

Large gilt silver fitting ornamented in the niello technique, bearing images of five mythical creatures

(Fot./Photo M. Bogacki)

Od lewej / from the left:

- Srebrna, złocona aplikacja pasa ze wzorem geometrycznym
Silver gilt belt appliqué with geometrical patterns*
- Złote okucie pochwy miecza ze zdobieniem zoomorficznym i floralnym
Golden fitting of sword scabbard decorated with zoomorphic and floral motifs*
- Srebrna, złocona i zdobiona niello palmetowa aplikacja pasa
Silver gilt belt appliqué with niello decoration in a form of a palmette*
- Srebrna, złocona i zdobiona niello figurka ptaka, prawdopodobnie sępa
Silver gilt belt appliqué with niello decoration in the form of a bird, most likely a vulture*

(Fot./Photos M. Bogacki)

(choć nie wyłącznie) wizerunkami zwierząt. Były one dodatkowo zdobione *niello*. Za zupełnie wyjątkowe można uznać przedstawienia mitycznego bestiarium na dużych, bardzo precyzyjnie wykonanych okuciach. Jest to m.in. duża aplikacja z palmetowym zakończeniem i wyobrażeniami końsko-ludzkiej hybrydy oraz hipokampa. Palmetowe rozwinięcie aplikacji składa się z pięciu par naprzemiennie profilowanych ptasich głów i wachlarzowatego zakończenia, nawiązując wyraźnie do motywu „drzewa życia”. Kolejnym zabytkiem z przedstawieniami zoomorficznymi jest duże srebrne okucie z pięcioma złożonymi wizerunkami mitycznych zwierząt: delfina, koziorożca, dwóch gryfów i smoka. Żaden z tych przedmiotów nie znajduje dokładnych analogii w znanym materiale archeologicznym. Struktura depozytu wskazuje na odprawianie przez wojowników szczególnego kultu, którego ślady nie były dotychczas rejestrowane na ziemiach polskich.

Podczas prac odkryto części drewnianych konstrukcji, prawdopodobnie służące jako pomosty wykorzystywane podczas sprawowania kultów, choć być może część z nich należy łączyć z wcześniejszymi fazami funkcjonowania stanowiska. Dokładne rozpoznanie obiektów wymaga jednak przeprowadzenia długotrwałych i kosztownych badań, dlatego obecnie ich funkcję (a także rozmiary i cechy) można odtwarzać tylko z pewnym prawdopodobieństwem.

Zespół unikatowych zabytków umieszczono w wodach dawnego jeziora Nidajno w sposób zamierzony. Jakość wykonania i stylistyka złotych okuć miecza wskazują na ich pochodzenie z obszaru cywilizacji śródziemnomorskiej, z kręgu wczesnego Bizancjum. Bardziej problematyczna jest proveniencja elementów paradnego pasa i figurki sępa, w których można dostrzec związki z rzymską sztuką zdobniczą, ale także z elitarnym wyposażeniem pochodzącym z warsztatów germańskich, sarmackich, a nawet sasanidzkich. Taka złożoność wątków może świadczyć o synkretyzmie kulturowym środowiska, w którym wykonano przedmioty, i być wynikiem koegzystencji ludów germańskich, koczowniczych i irańskich w styczności z Cesarstwem Rzymskim. Nie jest jasne, w jakich okolicznościach zestaw ten trafił na terytorium bałtyjskie. Mógł to być łup wojenny, albo też podarunek dla lokalnego przywódcy. Stanowisko w Czaszkowie wstępnie należy datować na okres pomiędzy drugą połową III a V w. Kultowe miejsce nad jeziorem Nidajno, będąc pierwszym w Polsce potwierdzonym archeologicznie ofiarnym stanowiskiem bagiennym z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów, wyraźnie nawiązuje do podobnych stanowisk z obszaru Skandynawii. Odnajdowane są tam zniszczone rytualnie, w ogniu oraz mechanicznie, broń i przedmioty osobistego użytku wojowników, a także elementy uprzęży końskich, niejako „uśmiercone” i złożone w ofierze bogom. Ślady podobnych zabiegów oraz militarny i elitarny charakter znalezisk z czaszkowskiego bagna wskazują na silne kontakty elity bałtyjskiej społeczności ze światem germańskim i jego obrzędowością. Należy wziąć pod uwagę lokalne uwarunkowania kulturowe, w tym długą bałtyjską tradycję traktowania wód i bagien jako miejsc szczególnych, znajdujących się na pograniczu ze światem podziemnym, a więc często poświęconych bóstwom chtonicznymi. Choć na obecnym etapie studiów interpretacje powyższych zjawisk pozostają w sferze hipotez, to uprawniona jest już konstatacja, iż uzyskane wyniki badań stanowiska w Czaszkowie zmieniły dotychczasowy pogląd na bieg historii tej części Europy, wzbogacając ją o zupełnie nowy element.

Archaeological excavations in Cząszkowo have been carried out since 2010 by a team of researchers from the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences and the Institute of Archaeology of the University of Warsaw, directed by Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz and Tomasz Nowakiewicz, with the participation of students and detectorists. The project is supported by the authorities of Piecki commune and the town of Mrągowo.

Unverifiable information about the site appeared for the first time in the 1980s. In 2009 the Museum of Warmia and Masuria received a few earlier finds: two fragments of unique ornaments and four spearheads. In September 2010 archaeological testing confirmed the connection between the site and the earlier finds and demonstrated its potential. Extensive excavations in successive seasons in 2011 and 2012 and topographic data indicated that the area under investigation was situated within the confines of a former bay of Lake Nidajno through which the river Dajna flowed. The shallow part of the lake had been dried effectively and the river channeled for agricultural purposes. Comprehensive data analysis left no doubt that the modern meadows had once been underwater. The unique character of the site was thus established and its significance determined. The location in the territory of the Balt tribes was obviously a cult place of supraregional importance during the Roman Influences and Migration periods. An extensive set of artifacts, sunk intentionally without doubt in the waters of Lake Nidajno, attests to the sacrificial rituals that took place here once.

Militaria and parts of belts predominated among the finds. Mostly corroded fragments of iron spearheads, knives and swords were typical, whereas pieces of presumably Roman armor and a sword bead counted among the unique finds. Several imports were special in the assemblage, particularly two elements of a gold parade sword, that is, gold fittings of a sword and scabbard with ornaments including zoomorphic images (lions, birds, dolphins) and plants. A unique silver-gilt figure of a vulture attached to an iron ferrule is suggestive of a military or clan standard. The eyes of the bird were executed in *niello* technique with copper irises. The finds included a series of sumptuous silver-gilt elements of warrior's belts and horse harnesses, appliqués and openwork ornaments with *niello* decoration, bearing images of, although not exclusively, animals. A mythical *bestiarium* populating big, precisely made fittings is an entirely unique find. One large appliqué with palmette finial bears the image of a hippocamp, the palmette composed of five pairs of, alternately, golden and silver bird heads and fan-shaped ending, evidently referring to the "tree-of-life" motif. A large silver fitting with five gilded images of mythical creatures: dolphin, capricorn, two griffins and dragon, is another unique find unparalleled in the archaeological record. The make-up of the deposit testifies to the practice of a special warrior's cult, which has not been recorded so far in Polish territories.

Prace na stanowisku w Cząszkowie 2010-2012
Digging in the field in Cząszkowo 2010-2012

Żelazny grot włóczni z zadziorami, po oczyszczeniu
Barbed iron spearhead after cleaning

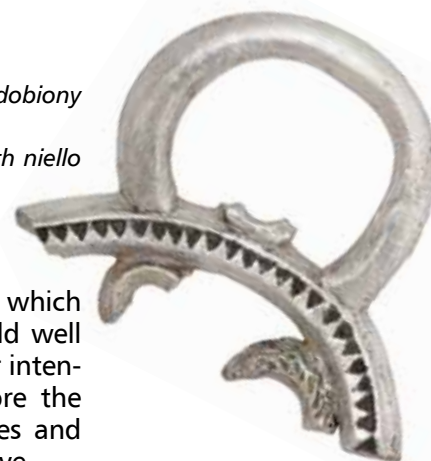
(Fot./Photo M. Osiadacz)

Srebrny element pasa zdobiony niello, ze śladami złocenia

Silver-gilt belt element with niello ornament

(Fot./Photo M. Osiadacz)

Fragments of timber structures, most probably platforms on which the cult was practiced, were discovered, although they could well represent earlier phases in the functioning of the site. Further intensive and costly investigations need to be carried out before the reconstruction of the function, as well as individual features and dimensions of these features becomes more than just tentative.

The assemblage was deposited in the waters of Lake Nidajno intentionally. The quality of execution and the style of the golden sword fittings place them in an early Byzantine milieu; the origins of the parade belt appliqué and the vulture figure are more dubious, but the ties with Roman decorative arts on one hand and the Germanic, Sarmathian and even Sasanid workshops on the other are self-evident. Such thematic complexity could be proof of cultural syncretism pervading the community which produced these objects and it could be a reflection of the Germanic, nomadic and Iranian tribes coexisting with the Roman Empire. The circumstances of how this set reached the Balt region are less than clear. It could have been war booty or a gift for a local leader. The site in Czaszkowo has been dated tentatively to the period between the second half of the 3rd century and the 5th century AD. The cult place on Lake Nidajno, the first archaeologically confirmed sacrificial bog site from the Roman Influences and Migration periods in Poland, clearly refers to similar sites in Scandinavia. Finds from such sites include ritually damaged objects, either burned in a fire or mechanically broken, weapons and warrior's accessories, as well as elements of horse harness, ritually "put to death" and offered in sacrifice to the gods. Similar practices and the military and elitist nature of the finds from the Czaszkowo bog point to strong ties between a local elite and the Germanic world with its rites. One should take into account local cultural circumstances, including the long tradition among the Balts of treating waters and bogs as special places in the liminal zone with the Underworld and thus dedicated to the chthonic deities. The interpretation of these phenomena is still hypothetical at the present stage of research, but it is justified to believe that the results of excavations at Czaszkowo have uncovered an entirely new facet of the history of this part of Europe.

